

В. М. Гончаров

професор, д-р екон. наук,
зав. кафедри економіки підприємства
і управління трудовими ресурсами (ЛНАУ)

І. А. Кириченко

ст. викладач кафедри економіки підприємства
і управління трудовими ресурсами (ЛНАУ)

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ АГРАРНОЇ ОСВІТИ В УМОВАХ КОНКУРЕНТНОГО СЕРЕДОВИЩА

Розглядаються сучасні проблеми організації аграрної освіти під кутом зору підвищення інтелектуального капіталу та конкурентоздатності на ринку праці

КЛЮЧОВІ СЛОВА: інтелектуальний науковий потенціал; випереджуваний розвиток освіти; конкурентоспроможність кадрів; інтелектуальна грамотність; дестимулювання праці в АПК.

KEY WORDS: intellectual scientific potential, forestalled development of education, personnel competitive ability, intellectual literacy, labour destimulation in agroindustrial complex.

Розвиток галузей національної економіки на початку третього тисячоліття, у тому числі — агропромислового комплексу, не може бути забезпечено без урахування глобалізаційних процесів, які характеризуються загостренням конкурентної боротьби. Глобалізація впливає на розвиток економіки та підвищує значення освітнього чинника у забезпеченні конкурентоспроможності підприємств АПК. Актуальними є проблеми дослідження освітніх прерогатив забезпечення розвитку людського чинника навіть за умов наростання кризових явищ у сільському господарстві. При дослідженні цього спектру проблем потрібно обґрунтувати необхідність урахування відповідності основних параметрів системи вищої аграрної освіти та якості освітньої підготовки вимогам конкурентного середовища.

Аналізу специфіки дії освітніх чинників розвитку людських ресурсів присвячено достатньо уваги у вітчизняній економічній науці. Найбільш вагомі здобутки були отримані в результаті наукових досліджень таких учених-економістів, як О. А. Грішнова, О. Ю. Гулевич, А. М. Колот, Е. М. Лібанова, В. А. Савченко та ін.

Однак окремим аспектам проблеми, пов'язаним з визначенням специфіки розвитку людського капіталу в аграрній сфері, приділяється недостатньо уваги.

Метою дослідження є виявлення особливостей освіти та розвитку людського капіталу в аграрній сфері в умовах глобалізації.

Україна буде суверенна, незалежна, демократична, соціальна, правова держава. Вона прагне інтегруватися у світове співтовариство і посісти гідне місце серед розвинутих країн. Досягнення суверенітету на сучасному етапі суспільного розвитку базується, насамперед, на технологічній незалежності, що дозволяє знайти реально економічну і політичну самостійність. Фундаментом технологічної незалежності України є високий інтелектуальний науковий потенціал у галузях економіки, у тому числі в сільському господарстві, сформувавши який може тільки добре розвинута національна система освіти. Наростання кризових явищ в АПК досягло критичного рубежу. Тому перед аграріями у даний час стоїть система вибору: чи продовжувати пасивну політику в сфері освіти, сподіваючись на те, що навчальні заклади якимось зможуть адаптуватися до умов діяльності, що погіршуються, і навчати підрастаюче покоління на задовільному рівні, чи розглядати освіту як один із пріоритетів державної політики і будувати на ньому стратегію прориву України в майбутнє. Такий шлях можливий, тому що у сфері освіти поки ще не усе зруйновано, в цілому зберігся висококваліфікований педагогічний персонал — головний компонент навчального процесу. Незважаючи на падіння престижності знань, суспільство усвідомлює необхідність і важливість одержання вищої освіти.

Всесвітній досвід свідчить про те, що стійке економічне зростання, прогрес у соціальній сфері та культурі будь-якої країни надійно забезпечується тільки шляхом випереджувального розвитку освіти, у тому числі вищої економічної освіти. XXI сторіччя — це сторіччя безпрецедентного попиту на вищу освіту.

Вища освіта є однією з найпріоритетніших сфер у XXI столітті (наука, як сфера, що продукує нові знання; освіта, як сфера, що олюднює знання і насамперед забезпечує індивідуальний розвиток людини). І тільки та країна, яка визнала пріоритетний розвиток цієї сфери і спромоглася його забезпечити, може претендувати на гідне місце в світовому співтоваристві, бути конкурентоспроможною.

Вже неодноразово наголошувалося на тому, що вища освіта дедалі більше перетворюється на обов'язковий етап розвитку особистості, готує суспільство до конкурентоспроможного і повнішого сприйняття нових науково-інформаційних технологій, забезпечує високий потенціал нації. Ось чому є країни, де понад 80 % населення мають вищу освіту. У Лівані вважається, що батьки тоді виховали свою дитину, коли дали їй вищу освіту.

Особливої уваги варта система освіти в Японії. Основним завданням політики Японської держави у сфері освіти стало виховання та освіта творчої, неординарної, гармонічної і духовно багатой особистості, яка може діяти у різноманітно консолідованих суспільних і державних структурах.

В процесі становлення української державності, коли вкрай нестабільними були соціально-економічні умови й фактично повному структурувався весь господарський комплекс держави, у тому числі значні негативні зміни торкнулися сільського господарства, у цей час вдалося не тільки зберегти, а й розвинути за багатьма показниками систему вищої освіти. Зберігаючи національні освітні традиції, вища школа поступово адаптується до ринкових умов, інтегрується у світове співтовариство.

Мережа вищих навчальних закладів за роки незалежності зроста з 910 до 966, а кількість університетів, академій, інститутів подвоїлась (з 156 до 347).

В умовах переходу національної економіки до стадії ефективного розвитку можливостей доступу до кращих технологій, підвищення ефективності виробництва та якості продукції на основі використання кваліфікованої робочої сили, вдосконалення системи освіти та підготовки кадрів із метою підвищення їх конкурентоспроможності, стають основою зростання рівня національної конкурентоспроможності. Разом з тим, можливості реалізації цих пріоритетів залежать від макроекономічної та фінансової стабільності економіки, ефективної регуляторної та фіскальної політики, розвиненості інфраструктури, бюджетних можливостей держави.

Позиції України в рейтингу конкурентоспроможності у контексті розвитку освіти свідчать про достатньо стабільні позиції країни щодо утримання належного рівня кількісних і якісних характеристик розвитку систем освіти та професійної підготовки.

Стандарти освіти в Україні традиційно залишаються високими, що проявляється, насамперед, у рівні охоплення населення освітою. Збереження динаміки індексу освіти як компонента індексу людського розвитку на рівні 0,9—0,94 протягом останніх років свідчить про наявність високого рівня стандартизованої освіти за рахунок утримання високого рівня загальної писемності дорослого населення країни. Однак потенціал цього показника практично вичерпано, оскільки переважна більшість розвинутих країн практично забезпечила повне охоплення населення освітою першого ступеня. В умовах становлення інноваційно-інформаційного суспільства пріоритетних позицій набувають так звані «показники інтелектуальної грамотності», які характеризують не

стільки вміння читати та писати, скільки вміння застосовувати творчий підхід до вирішення завдань і прийняття самостійних рішень. Наявність первинних навичок комп'ютерної грамотності разом із отриманням вищої освіти гарантує посилення значення освітнього компонента у забезпеченні гідного людського розвитку, що дуже важливо для системи АПК країни. Від якості знання та інтелекту, які формуються у системі вищої освіти, залежить якість підготовки економістів та менеджерів, здатних вирішувати складні проблеми, забезпечити інноваційний шлях розвитку і на цих засадах — збільшити рівень конкурентоздатності підприємств АПК і національної економіки в цілому.

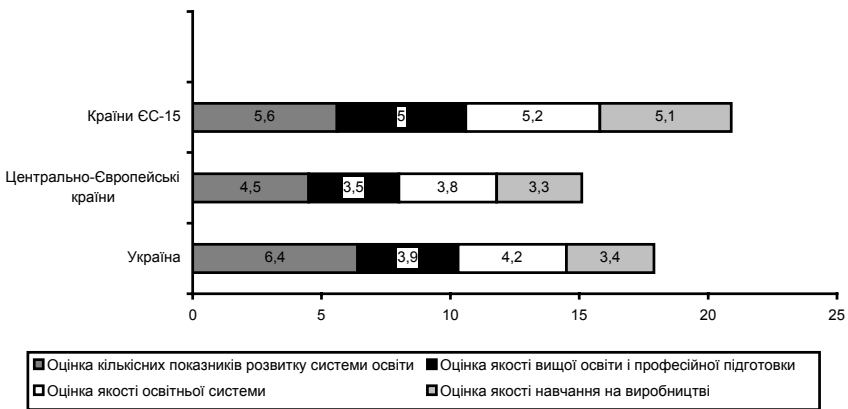

Рис. 1. Міжнародні порівняння кількісних і якісних характеристик розвитку систем освіти за рейтингом конкурентоспроможності у 2007 р.*

* Джерело: The Ukraine Competitiveness Report 2008 / World Economic Forum

Проблема якості кадрів в сільському господарстві стоїть дуже гостро. Про необхідність вирішення цієї проблеми свідчать такі статистичні дані:

— за останні 7 років (2000—2007 рр.) темпи скорочення працівників у сільському господарстві були загрозливими з точки зору існування галузі: при скороченні у середньому по економіці в цілому на 19,8 %, у сільському господарстві чисельність працівників скоротилася в 2,9 разу, що більше, ніж у будь-якому іншому виді економічної діяльності [3];

— протягом усіх років незалежності України рівень середньомісячного заробітку в сільському господарстві був і залишається самим низьким і значно поступається середньому розміру по економіці.

Такі тенденції є підтвердженням факту дестимулювання праці в АПК та неефективного використання робочої сили, що безумовно впливає на стабільну роботу цієї галузі. Підтвердженням цього є скорочення чисельності сільськогосподарських підприємств (на 4,3 %), парку сільгосптехніки (на 6,8 %); поголів'я крупної рогатої худоби на підприємствах АПК (у 2,6 разу), виробництва молока (на 3,2 %) [3].

Дестимулювання праці в АПК та втрата її престижності може призвести до незворотних процесів — неконкурентоспроможності галузі в умовах глобалізації. В даному випадку необхідне удосконалення системи освіти в цілому та підготовки економістів і менеджерів для сфери АПК — частково.

Потребує удосконалення навчальна програма підготовки економічних спеціальностей. Відсутність уявлень про практичні проблеми підприємств АПК сьогодні призводить до надмірної теоретизації базових дисциплін при неможливості адаптації навчального матеріалу до умов виробництва. При цьому, зневажання у системі вищої освіти такими базовими дисциплінами, як «Організація виробництва», «Організація і нормування праці» призводить до недоліків у підготовці економістів. Відсутній також постійний зв'язок між наукою (вищою школою) та виробництвом. Більшість університетів не мають навчально-дослідних господарств, де є можливість студентам набувати практичних навичок, а науковцям — впроваджувати результати досліджень. Позитивним винятком у цьому напрямку є діяльність навчально-науково-виробничого агрокомплексу «Колос» Луганського національного аграрного університету, який має площу ріллі 2500 га; поголів'я великої рогатої худоби — 500 голів; свиней — 400 голів.

Фактичне відсторонення держави від процесів управління ринком праці, руйнування системи професійної освіти та підвищення кваліфікації кадрів, тотальна комерціалізація системи вищої освіти призводять до перенесення центру тяжіння з рівня національних і регіональних інтересів на рівень окремо взятого суб'єкту господарської діяльності, коли мова йде про формування інтелектуальних кадрів і раціональне використання людських ресурсів у аграрній сфері. Відсутність уваги до реформування інтелектуальних ресурсів та інтелектуального потенціалу із сторони урядовців призводить до нераціонального використання інших економі-

чних ресурсів, що не дозволяє використовувати їх для максимального задоволення потреб суспільства.

Підвищення рівня вимог до якості робочої сили в міру розвитку сучасних технологій потребує постійного вдосконалення знань та умінь індивіда протягом трудового життя з метою забезпечення його продуктивної зайнятості, професійної мобільності та конкурентоспроможності. Це зумовлює необхідність перегляду не тільки технологій освіти, але й безпосередньо її змісту, уточнення оптимальної структури знань для усіх вікових груп населення. Необхідним вважається забезпечення систематичного оновлення знань із прискоренням процесів технологічних змін для запобігання швидкому старінню найменш мобільної частини змісту освіти. Слід враховувати, що професійні знання та вміння, які отримані у процесі навчання на початку трудової діяльності індивіда, мають властивість достатньо швидко застарівати. Саме тому необхідним вважається сприяння поступовому переміщенню ядра професійної підготовки у сферу формування особистих якостей працівника. Насамперед, це передбачає полегшення адаптації виробничих знань та умінь працівників до технологічних змін у сільськогосподарському виробництві.

Водночас у суспільстві об'єктивно необхідною стає трансформація окремих видів освіти у систему так званої «додаткової професійної освіти». Метою цієї системи виступає, насамперед, забезпечення систематичної перепідготовки працівників, задоволення їх потреб в освітніх послугах і підвищення кваліфікації працівників у рамках кожного рівня професійної освіти. У першу чергу це стосується необхідності розвитку системи підготовки та підвищення кваліфікації кадрів, організованої безпосередньо на виробництві.

Недооцінка важливості забезпечення безперервності освіти, обмеження можливості фінансування витрат на підвищення кваліфікації кадрів на виробництві з боку роботодавців і відсутність законодавчої підтримки з боку держави, ініціатив щодо підтримання високого рівня освіти економічно-активного населення суттєво гальмує утримання належного освітнього рівня населення, що може призвести до погіршення якості людського капіталу агропромислового комплексу країни.

З урахуванням наростання кризових явищ у системі АПК необхідно забезпечити перегляд не тільки технологій освіти, але й безпосередньо її змісту: уточнення оптимальної структури знань для усіх вікових груп населення; досягнення ефективного зв'язку між системою освіти і ринком праці; забезпечення випускників першим робочим місцем та гідною заробітною платою; установлення тісного зв'язку між університетами та підприємствами АПК.

Розвиток аграрної економічної системи освіти в цілому повинен бути спрямований на забезпечення інноваційних змін та підвищення конкурентоздатності людського капіталу в аграрній сфері.

Література

1. Беззубко Л. В., Черниш О. І., Соколова Л. С. Розвиток системи освіти у сучасних умовах: Монографія. — Донецьк: ВУК, 2005. — 132 с.
2. Управління персоналом: Ч. 1. Конспект лекцій: Навчальний посібник / Гончаров В. М., Додонов О. В., Кириченко І. А. та ін. — Донецьк: СПД Купріянов В. С., 2008. — 148 с.
3. Україна у цифрах 2007 / Статистичний збірник. — К.: Консультант, 2008 — 259 с.

Стаття надійшла до редакції 30.04.2009

УДК 338.43.01:338.24

А. Д. Діброва
канд. екон. наук, доцент
(Національний університет біоресурсів
і природокористування України)

ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ В НОВИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Здійснено аналіз та викладено пропозиції щодо суті та механізму державної підтримки розвитку сільського господарства з урахуванням світового досвіду та наслідків вступу України в СОТ.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: державна підтримка, аграрна політика, сільське господарство.

KEY WORDS: state support, agrarian policy, agriculture.

Об'єктивна необхідність державної підтримки сільського господарства в умовах ринкової економіки зумовлена унікальними особливостями, що властиві цій галузі, її місцем і значенням у забезпеченні продовольчої безпеки країни. Як свідчить зарубіжний і вітчизняний досвід, негативні наслідки нестабільності внутрішнього та зовнішнього середовища вагомо впливають на параметри розвитку сільськогосподарського виробництва. Існуючі проблеми значно ускладнюються кризовими явищами, які періодично виникають у розвитку вітчизняної та світової економіки.